

Симеон Маринковић

СРПСКИ ЈЕЗИК

за 5. разред основне школе

5.

Креативни центар

СРПСКИ ЈЕЗИК

ЗА 5. РАЗРЕД ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Аутор	Др Симеон Маринковић
Рецензенти	Проф. др Станиша Величковић, Филозофски факултет, Ниш Мр Александра Станић, професор српског језика и књижевности, Београд Миодраг Сретеновић, професор српског језика и књижевности, ОШ „Ј. Ј. Змај“ у Стопањи
Стручни консултант	Проф. др Срето Танасић
Уредник	Славица Марковић
Лектор	Мирјана Делић
Ликовни уредник	Душан Павлић
Илустровали	Мирољуб Милутиновић Брада и Андреј Војковић
Графичко обликовање	Небојша Митић и Татјана Ваљаревић
Издавач	Креативни центар Градиштанска 8 Београд Тел./факс: 011/ 38 20 464, 38 20 483, 24 40 659
За издавача	Мр Љиљана Маринковић
Copyright	© Креативни центар 2014

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.016:811.163.41(075.2)

МАРИНКОВИЋ, Симеон, 1941
Српски језик : за 5. разред основне школе
/ Симеон Маринковић ; [илустратори Мирољуб
Милутиновић Брада и Андреј Војковић]. - 1.
изд. - Београд : Креативни центар, 2014
(Београд : Публикум). - 109 стр. : илустр. ;
27 см. - (Креативна школа)

Податак о аутору преузет из колофона. - Тираж
5.000. - Регистар.

ISBN 978-86-529-0154-8

COBISS.SR-ID 210338060

Министар просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије одобрио је издавање и употребу овог уџбеника у оквиру уџбеничког комплета за наставу српског језика у петом разреду основне школе решењем број 650-02-125/2014-06 од 29. 9. 2014.

СРПСКИ ЈЕЗИК

за **5.** разред основне школе

Креативни центар

Водич

 Граматика

 Правопис

 Језичка култура

Процена нивоа задатака одређена на основу наставничког искуства:

 основни ниво – задаци у којима ученик препознаје основне појмове и примењује знања у једноставним ситуацијама

 средњи ниво – задаци у којима ученик примењује стечена знања у сложенијим ситуацијама

 напредни ниво – задаци који од ученика захтевају способност уочавања, упоређивања и језичко стваралаштво

Важно је знати

Обрати пажњу

За оне који желе више да знају

Занимљивости о речима и језику

Значења речи

Кључне речи

Драги петаци,

Ова књига говори о речима и правилима по којима се речи користе у говору и писању.

Речи су најмоћнији човеков дар. Речима се људи могу утешити, охрабрити и развеселити, али и растужити. Речима се могу стећи и изгубити пријатељи. Речима се стиче знање, шире љубав, слобода и правда, али, нажалост, и нетрпељивост и мржња.

1. Објасни значење ових народних пословица:

Речи јоре посеку нејо сабља.

Исеци, ја реци.

Леја реч и јвоздена враћа ошвара.

Боље је поклизнути нојом нејо језиком.

Ко јовори шћа хоће, мора да слуша и шћа неће.

Ко јишћа, не скишћа.

Речи шреба мерити, а не бројати.

Лако је јоворити, али је шешко јворити.

Порани мишљу, а јокасни језиком; нећеш се јокајати.

Народи света говоре и пишу на много различитих језика. Сваком је човеку матерњи језик најдражи. На том језику изговарамо прве речи. Матерњим језиком говоре наши родитељи и другови.

На том језику слушамо и читамо прве песме и приче и учимо да казујемо своје мисли, исказујемо осећања и описујемо доживљаје. На матерњем језику почињемо да откривамо свет.

Језик је најсавршеније средство којим човек изражава своје мисли и осећања и којим се споразумева с другим људима.

Матерњи језик српског народа је српски.

Сваки језик има своја правила. Та правила проучава наука која се назива **граматика**. Да бисмо знали законе и правила свога језика, потребно је да познајемо граматику. Усвојена граматичка правила помажу нам да правилно говоримо и пишемо и да се споразумевамо с другима.

Грамматика је наука о језику и његовим законима и правилима.

Вештина писања

Реч *јрамајшика* потиче од грчких речи *grammatikē (technē)*, што значи *вештина јисања*.

Прву граматику српског језика написао је Вук Караџић 1814. године и назвао ју је *Писменица сербскоја језика*.

Граматика

Променљиве и непроменљиве речи

У следећој реченици запази речи које су се промениле, као и оне које су остале исте.

О, наравно, уђи одмах у наше друго али радознано одељење.

О, наравно, уђите одмах у наша друга али радознала одељења.

Ако упоредиш речи у овим реченицама, видећеш да неке мењају облик, то јест да су **променљиве**. Неке речи увек остају исте, што значи да су **непроменљиве**.

У српском језику постоји десет врста речи. Пет врста је променљиво: именице, заменице, придеви, бројеви и глаголи. Пет врста је непроменљиво: прилози, предлози, везници, узвици и речце.

Прочитај следеће реченице и запази како се мења именица *учионица*.

То је наша *учионица*.

Уђите у *учионицу*.

Моји другари су у *учионици*.

Из *учионице* се види двориште.

Кад се мења променљива реч, не мења се цела, већ само један њен део. Део који се не мења (*учиониц-*) назива се граматичка основа речи. Део који се мења назива се наставак за облик речи (*-а, -у, -и, -е* итд.).

1. Издвој наставке за облик истакнутих именица у следећим реченицама:

У мом *сџану* је пријатно. Са *џрозора* видим *улицу*. Са мојим *сџаном* граничи се Марков *сџан*, па смо нас двојица добри *суседи*.

Променљиве речи

Именице

Прочитај следеће реченице. Пронађи у њима све именице.

У шуми је владала тишина. Протрчао је зец и уплашио птице и ловца Петра.

Да се подсетимо:

Именице су променљиве речи које именују бића, предмете, материју и појаве.

Врсте именица су:

ВЛАСТИТЕ
• именују појединачне појмове (људе, животиње, географске појмове, небеска тела)

ЗАЈЕДНИЧКЕ
• именују бића, предмете и појаве са заједничким особинама

ЗБИРНЕ
• именују скуп, мноштво бића или предмета исте врсте

ГРАДИВНЕ
• именују неку материју или грађу

АПСТРАКТНЕ
• именују осећања, особине, али и радње и стања (глаголске)

Милица, Дунав
Београд, Авала

мајка, река,
облак, џуџ

лишће, браћа,
деца, прасаг

шећер, злато,
вода, њесак

радосћ, лејоша,
писање, њажња

1. Распореди у свесци именице из наведеног текста према врстама.

Овој сунчаној јутра Дуња је с радосћу обукла нову хаљину на цвићеве. Брзо је њојела хлеб с медом, а онда кренула према школи. Кроз прање високој дрвећа провирио је кров школе. Чула се деџа праја. Убрзо је сусџиила Душана и његовој њса Жућу.

властите

заједничке

збирне

градивне

апстрактне

Најдуже и најкраће речи

Најдужа реч у српском језику која се може наћи у нашим речницима има 22 слова (гласа) и то је реч *седмдесетгодишњакиња*, жена која има 70 година. Најкраће речи састоје се само од једног гласа (слова). То су везници или узвици *а*, *и*; предлози или узвици *у*, *о* итд. Најкраћи називи места у Србији су *Уб* и *Ба*. Најдуже називе имају *Власина Стојковићева* (19 слова), *Банашко Карађорђево* (19 слова) и *Мачвански Причиновић* (19 слова).

Род и број именица

Именице могу бити **мушког рода** (*Дунав, кров, ветар*), **женског рода** (*лутика, вода*) и **средњег рода** (*деише, око*). Ако именица означава нешто живо, онда обично има **природни род**, који је одређен полом тог бића. Све именице имају **граматички род**, који се лакше препознаје уз помоћ **показне заменице**: **тај** (*траг*) за мушки род, **та** (*река*) за женски род, **то** (*село*) за средњи род.

Грамматички род именица одређује се према врсти промена по падежима: именице које се мењају као именице *младић, храсти* припадају грамматичком мушком роду; оне које се мењају као *море, село* и сл. припадају грамматичком средњем роду; именице које се мењају као *жена* или *љубав* припадају грамматичком женском роду.

Грамматички и природни род понекад се не поклапају. Тако су именице *момче* и *девојче* према грамматичким особинама средњег рода, а у животу *момче* је мушког рода, а *девојче* женског рода.

Именице имају категорију броја, а то значи да могу бити у **једнини** и у **множини** (*дечак – дечаци, девојчица – девојчице, село – села*).

Властите, градивне и збирне именице немају множину. Има изузетака: *Све штри Мораве су нагошле од кише. – Збој јаких киша нагошле су воге.*

Збирне именице **обликом једнине** означавају **мноштво** (*лишће, трање*).

Неке именице обликом множине означавају једину и назване су *pluralia tantum* (*враћа, маказе, Карловци*).

Писање властитих имена

Великим словом пишу се:

лична имена, презимена, надимци	једночлана имена градова, села, држава, континента, планина, река, језера и мора	вишечлана имена континента, држава, градова и села: свака реч (осим везника и предлога)	вишечлана имена океана, мора, језера, река, планина, равница, клисура – прва реч	ако се у саставу вишечланих географских имена налази властито име
<i>Александар, Савић, Дуле</i>	<i>Европа, Србија, Авала, Дунав</i>	<i>Северна Америка, Пејровац, на Млави</i>	<i>Јагранско море, Палићко језеро</i>	<i>Јужна Морава, Мали Јасјаребац</i>

О писању великог слова види на страни 104.

1. Пронађи две грешке у писању великих слова у следећој реченици:

Са родне Фрушке Горе пошао сам долинама Велике мораве и друтих река да проведем лепо у Пејровцу на Мору.

Промена именица по падежима (деклинација)

Следећи текст прочитај на два начина: први пут не мењај облик речи *Мира* (увек изговарај исто – *Мира*), а други пут прочитај како је написано. Шта запажаш?

Мира је дошла.
Од **Мире** узимам оловку често,
па дајем **Мири** у срцу престо.
Сад сањам **Миру**.
Дозивам: „**Миро!**“

Дружим се с **Миром**.
Причам о **Мири**.
И ја се мењам уз мука триста,
а она ништа, остала иста.

Ако не мењамо облик именице *Мира*, односи међу речима су нејасни и реченица је неразумљива.

Именице су променљиве речи. Мењају се по падежима и у једнини и у множини. Падежима се изражавају различити односи речи у реченици.

У претходној песми запажамо да се приликом промене именице *Мира* појављују њен непроменљиви део *Мир-* и наставци за облик (-а, -е, -и, -у, -о и др.).

Стални, непроменљиви део речи назива се **граматичка основа речи**.

Променљиви део речи који додајемо на граматичку основу назива се **наставка за облик**.

У српском језику постоји седам падежа. Њихови називи су: 1. номинатив; 2. генитив; 3. датив; 4. акузатив; 5. вокатив; 6. инструментал; 7. локатив.

Назив падежа	Питања	Једнина ж. род	Множина ж. род	Једнина м. род	Множина м. род	Једнина с. род	Множина с. род
1. Номинатив	КО или ШТА?	књиг-а	књиг-е	дечак	дечац-и	сел-о	сел-а
2. Генитив	КОГА или ЧЕГА?	књиг-е	књиг-а	дечак-а	дечак-а	сел-а	сел-а
3. Датив	КОМЕ или ЧЕМУ?	књиз-и	књиг-ама	дечак-у	дечац-има	сел-у	сел-има
4. Акузатив	КОГА или ШТА?	књиг-у	књиг-е	дечак-а	дечак-е	сел-о	сел-а
5. Вокатив	ХЕЈ! (узвик)	књиг-о	књиг-е	дечак-е*	дечац-и	сел-о	сел-а
6. Инструментал	С КИМ или ЧИМЕ?	књиг-ом	књиг-ама	дечак-ом	дечац-има	сел-ом	сел-има
7. Локатив	О КОМЕ, О ЧЕМУ или ГДЕ?	књиз-и	књиг-ама	дечак-у	дечац-има	сел-у	сел-има

* Приликом промене именица по падежима понекад долази до промена неких гласова ради лакшег изговора (дечак–дечаче–дечаџи); о томе ћете учити у шестом разреду.

Кључне речи: промена именица, падежи, граматичка основа речи, наставак за облик

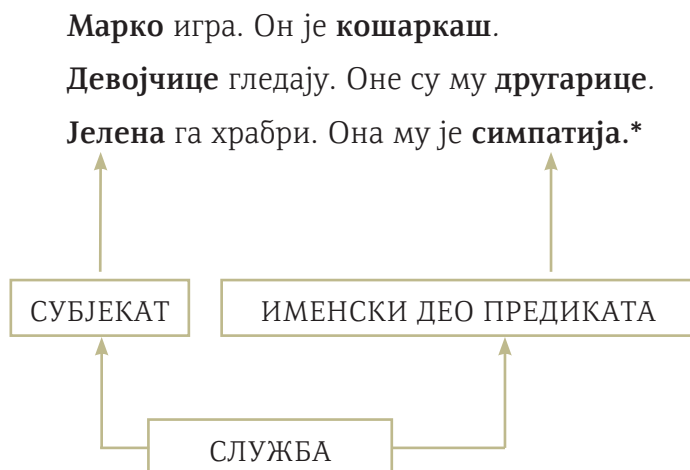
Уради задатке у *Радној свесци* на 7. страни. 7

Номинатив (КО? ШТА?)

Од наведених седам падежа **номинатив** и **вокатив** су **независни падежи** зато што могу да се употребе самостално, ван реченице, као засебне речи. Они се **не употребљавају с предлозима**. Остали падежи су **зависни**.

Назив номинатив потиче од латинске речи *nomen*, што значи *име*, те га можемо назвати и **падеж имена**. Добија се на питање КО? (за именице које означавају живо) и ШТА? (за именице које означавају неживо). На пример: за људе – **Ко** се смеје? **Дете** се смеје; за предмете – **Шта** шкрипи? **Врата** шкрипе.

Прочитај следећи текст. Издвој именице које добијаш као одговор на питање КО? или ШТА? Коју службу имају те именице у реченици?

Именице које смо добили на питање КО? или ШТА? стоје у **номинативу**. Номинатив је основни облик именица (и других именских речи). Њиме се именују бића, предмети и појаве.

Именице се наводе у речнику у номинативу једнине (види стр. 103). Такође се именицом у номинативу најчешће обележавају наслови књига (*Хајдуци*, *Бела Грива*), називи филмова, прича, песама итд. (*Црвенкаја*, *Пејџеџа* и др.).

Номинатив је **независан падеж** уз који не могу стајати предлози. Шта закључујеш о служби номинатива у реченици?

Именице у номинативу у реченици најчешће имају службу субјекта или именског дела предиката (види стр. 66–68).

Наставци у номинативу једнине и множине нису исти код именица различитог рода, што се види из наредне табеле. Код неких именица јавља се проширење: -ов, -ев, -н, -т и др. између основе и наставка (*илеме – илеме^{на}, број – броје^{ви}, друг – друго^{ви}, дуіме – дуіме^{та}*).

Мушки род		Женски род		Средњи род	
Једнина	Множина	Једнина	Множина	Једнина	Множина
прозор	прозори	жена	жене	село	села
град	градови	ствар	ствари	раме	рамена
кључ	кључеви	рука	руке	дугме	дугмета

Обрати пажњу

- Ако неке именице из номинатива једнине пребацимо у номинатив множине, уочавамо да се поједини гласови мењају:
лешник -> лешни^{ци}, њодви^т -> њодви^{зи} (Г -> З), осмех -> осмеси (Х -> С).
- У неким примерима губи се сугласник Т:
њода^так -> њода^тци -> њода^{ци}, изузет^так -> изузет^тци -> изузет^{ци}.
- У неким примерима губи се самогласник А:
јас -> јси, с^тарац -> с^тарци, ловац -> ловци.
- У неким случајевима Л на крају основе прелази у О:
*молилац -> молилци -> молиоци, ледалац -> ледалци -> ледоаци,
ронилац -> ронилци -> рониоци.*

1. Пронађи именице у номинативу и одреди службу (функцију) номинатива у реченици.

*Вештар дува. То је северац.
Гране се ломе. Оне су суварци.
Лишће леји високо. Почела је олуја.*

2. Наведи номинатив множине следећих именица: *кошаркаш, јунак, друг, орах, јисац.*

3. Замисли да си познати писац. Наведи у номинативу називе својих романа, прича или песама.

Значења речи

* **симпатија** означава привлачност, топло, нежно осећање према коме или чему, духовну сродност, разумевање, слагање, али и особу према којој се гаји наклоност

Слично значење: *јримамљивос^т, дојадљивос^т, умилнос^т, наклонос^т, јприснос^т, блискос^т, јоверљивос^т.*

Пронађи у *Речнику српског језика* још неко значење речи *симпатија*.

9 788652 901548

www.kreativnicentar.rs